

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

КАДРОВЕ ТА НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ЦІЛЬОВОЇ ПРОГРАМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ НА 1996—2000 роки

Становлення державності в Україні відбувається в умовах економічної і соціальної нестабільності. Поглиблення кризових явищ, деморалізація і зубожіння населення, його стрімке розшарування, суттєве обезцінення моральних устоїв, процвітання культу насильства і наживи посилюють загрозливі тенденції по криміналізації суспільства. Сучасний стан криміногенної ситуації без перебільшення можна назвати надзвичайним. Зростає рівень рецидивної і організованої злочинності. Тероризм, корупція, тіньова економіка, незаконний обіг вогнепальної зброї, вибухових пристроїв, вбивства на замовлення, рекет — стали звичайними явищами в країні. Скоєння злочинів супроводжується зростанням їх суспільної небезпечності аж до виникнення загрози національній безпеці. Така ситуація, природно, потребує скоординованих дій у загальнодержавному масштабі, рішучого протистояння злочинному світу. Саме вона зумовила прийняття Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996—2000 роки, затвердженої Указом Президента України від 17 вересня 1995 р. Основним стратегічним завданням ця Програма визначає подальше вдосконалення практичної діяльності відповідних органів у зміцненні правопорядку і законності, повсюдне налагодження системи профілактики правопорушень та широкий наступ на злочинність, належне забезпечення конституційного ладу, прав і свобод людини.

Розв'язанню поставлених завдань і була присвячена науково-практична конференція «Проблеми кадрового та наукового забезпечення Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996—2000 роки» (скликана Академією правових наук України, Національною юридичною академією України імені Ярослава Мудрого, Університетом внутрішніх справ МВС України), що відбулася 6—7 грудня 1996 р. в м. Харкові.

Відкрив конференцію президент Академії правових наук України, академік, д-р юрид. наук **В. Тацій**.

З привітанням до учасників конференції звернувся заступник Голови Харківської обласної Ради народних депутатів **В. Тягло**, який зазначив, що кадрового і наукового забезпечення потребують не тільки боротьба зі злочинністю, але й проблеми удосконалення державної служби на усіх її рівнях, усі напрямки контрольної діяльності держави, її

виконавчої влади. Він зауважив, що поряд з неупорядкованістю економіки, зниженням платоспроможності масового споживача, зубожінням населення зростає необхідність підвищення рівня захисту всіх прав громадян у повсякденному житті.

Голова організаційного комітету конференції, перший віце-прем'єр-міністр України **В. Дурдинець** у своїй доповіді звернув увагу присутніх на загрозливу тенденцію криміналізації економічної системи України. Він висловив переконання, що прийняттям нової Конституції України, якою покладено край невизначеності, нерегульованості політичних і економічних відносин, створено сприятливі передумови для того, щоб уже сьогодні провести рішучий наступ на злочинний світ, різко обмежити сферу його впливу, зміцнити законність і правопорядок. «Боротьба із злочинністю має стати органічною складовою частиною розбудови держави і реформування суспільства», — наголосив В. Дурдинець. Він також зупинився на характеристиці окремих розділів Програми, висловив думку, що приборкання злочинності має стати спільною справою усіх суспільних сил. Це потребує розробки законодавчої бази, проведення кримінологічної експертизи законопроектів, інформування населення про прийняті заходи щодо зміцнення законності і наведення правопорядку в державі. Перший віце-прем'єр-міністр України акцентував увагу на необхідності відновлення і розширення мережі громадських формувань для участі в охороні порядку і профілактичній роботі. «Особливе значення має, — підкреслив В. Дурдинець, — запобігання дитячій бездоглядності і безпритульності, забезпечення соціальної зайнятості підлітків та молоді, посилення боротьби з наркоманією і алкоголізмом, розробка цілісної державної стратегії в боротьбі зі злочинністю в сфері економіки».

Визначаючи роль судових органів в розв'язанні поставлених перед правознавцями проблем, Голова Верховного Суду України **В. Бойко** проаналізував стан законності в Україні, приділив увагу питанню створення та реформування судової влади, особливий наголос зробив на тому, що відповідно до Конституції судам надана єдина і виключна державна функція здійснення правосуддя, захист усіх осіб, які потрапляють у сферу кримінального судочинства. Разом з тим суди, використовуючи лише їм притаманні засоби, впливають на ефективність протидії злочинності. В. Бойко торкнувся цілої низки проблем законодавчого забезпечення самої судової діяльності. «На нашу думку, — сказав він, — настав час у кримінально-процесуальному законодавстві запровадити скорочене розслідування і скорочений розгляд не-

єкладних справ, особливо там, де особа визнає себе винною. ...Необхідно захистити потерпілого шляхом запровадження спеціального фонду, від якого відшкодовувалися б заподіяні йому матеріальні збитки». Було також названо серйозні кадрові проблеми, зокрема, запропоновано розробити заходи соціального захисту суддів, створити спеціальний центр підвищення їх кваліфікації, з метою удосконалення правосуддя і використання величезного наукового потенціалу запровадити науково-факультативні Ради на рівні обласних судів.

У своїй доповіді «Протистояння злочинності — головний обов'язок виконавчої влади» помічник Президента України з правових питань **О. Литвак** дав статистичний аналіз криміногенної ситуації в Україні, обґрунтував необхідність аналізувати спільно з іншими фахівцями (кримінологами, соціологами, політологами та ін.) практику боротьби зі злочинністю, забезпечити запобігання злочинів у різних сферах господарювання, пропагувати законслухняний спосіб життя; висунув слушні аргументи щодо створення центрів соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, а також інституту альтернативного відбування кримінального покарання («служби пробачення»).

Міністр внутрішніх справ України **Ю. Кравченко** зазначив, що нові тенденції, які сьогодні спостерігаються у розвитку злочинності, а саме вбивства на замовлення, злочини в сфері енергозабезпечення нашої держави, приватизації, корупція та ін. вимагають активної адаптації як керівного складу, так і оперативних працівників до абсолютно нових умов. В той же час методики підготовки таких кадрів відсутні. Позначається на ефективності роботи міліції те, що працювати вона вимушена в умовах застарілого законодавства, відсутня взаємодія з населенням. Усунення цих недоліків, а також формування привабливого образу правоохоронця, належне оснащення органів внутрішніх справ спеціальними технічними і захисними засобами, з точки зору **Ю. Кравченка**, здатні привести до значного покращення стану боротьби зі злочинністю.

Розглядаючи питання кадрового забезпечення Програми, академік АПрН України перший проректор Національної юридичної академії України проф. **В. Сташис** сформулював підходи до реформування юридичної освіти та висловив жаль з приводу того, що Концепція розвитку юридичної освіти в Україні, розроблена НЮАУ і схвалена багатьма зацікавленими міністерствами і відомствами та науковою громадськістю, до цього часу ще не розглянута на урядовому рівні. Торкаючись питань удоскона-

Лення підготовки юридичних кадрів, В. Сташис приділив значну увагу розробці моделі фахівця-юриста, що вимагає високої якості навчання. В свою чергу, досягти цього можна лише за умови підвищення матеріального забезпечення юридичних навчальних закладів, налагодження періодичного підвищення кваліфікації їх професорсько-викладацького складу. Не менш важливе значення для належної підготовки кадрів правоохоронців, на думку В. Сташиса, мають інтеграція науки про право з системою юридичної освіти, вироблення науково обгрунтованої методики визначення потреби юридичних кадрів в цілому по країні, припинення підготовки студентів-юристів в недержавних та непрофільних державних вузах. В своєму виступі він переконливо показав негативні тенденції в створенні закладів освіти для підготовки спеціалістів з правознавства. «Поширена в останні роки практика створення нових юридичних державних закладів без належного кадрового забезпечення, відповідної матеріальної бази, — сказав В. Сташис, — приводить до того, що їх державна форма приховує дуже слабку підготовку юристів, а юридична освіта в технічних, педагогічних та інших неспеціалізованих державних вузах нерідко стала розглядатися як спосіб виживання цих вузів. Але ж при цьому не можна забувати, що йдеться про підготовку фахівців, які впливають на безпеку держави та її громадян».

Віце-президент АПрН України, академік АПрН України **Ю. Грошевий**, оцінюючи Комплексну цільову програму боротьби зі злочинністю з точки зору науки, відмітив її цілісний характер, спрямованість на підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів в боротьбі зі злочинністю. Вона містить рекомендації по удосконаленню чинного законодавства і відкриває широке поле впровадження результатів наукових досліджень в практику правозастосовчих органів і законотворчу практику. Що стосується науки, то її завдання полягає в тому, щоб «з урахуванням реалій сьогодення не загальним чином говорити про причини та умови, що сприяють зростанню злочинів..., а з'ясувати причини і умови, які сприяють найбільш небезпечним злочинам, визначити соціально-значущі заходи, що повинні бути вжиті для оздоровлення самого морального обличчя людини».

Завданням підготовки і перепідготовки кадрів правоохоронців України в сучасних умовах була присвячена доповідь народного депутата України, ректора Університету внутрішніх справ МВС України, д-ра юрид. наук, проф. **О. Бандурки**. Особливу увагу доповідач приділив органам внутрішніх справ. Він наголосив на тому, що закріплений новою Конституцією стратегічний курс на розбудову України як демо-

кратичної правової держави надав пріоритетного значення в діяльності органів внутрішніх справ захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів громадян. А це, в свою чергу, вимагає нових підходів до рівня професіональної та морально-психологічної підготовки працівників міліції. Слід враховувати і те, що до лав міліції останнім часом влилося кілька десятків працівників, які, хоч і мають досить зрілий вік, але не пройшли початкову підготовку. О. Бандурка розповів також про хід створення в Університеті внутрішніх справ, згідно з п. 78 Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю, Інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації слідчих і дізнавачів.

Стурбованість станом справ у сфері боротьби з організованою злочинністю та корупцією висловив у своїй доповіді Голова комісії Верховної Ради України з цих питань **Г. Омельченко**, який навів широкий фактичний матеріал, що свідчить про наявність прогалин у законодавстві, незадовільну роботу правоохоронних органів у боротьбі з цими злочинами, звернув увагу науковців на факти причетності окремих відповідальних посадових осіб держави до вчинення суспільно небезпечних дій, у зв'язку з чим були порушені кримінальні справи; поставив також питання про необхідність скасувати положення закону про недоторканність депутатів.

З основними напрямками та пропозиціями щодо реформування судової системи, прокуратури, слідчих органів та адвокатури ознайомив присутніх заступник міністра юстиції України **М. Хандурін**. Висвітлюючи питання реалізації Концепції судово-правової реформи, визнав необхідним проведення чіткого розмежування компетенції правоохоронних органів, створення єдиної системи державної та судової статистики за нормами і стандартами Ради Європи, прийняття закону «Про органи та установи юстиції в Україні», заснування при Президентові України Державної комісії з питань судово-правової реформи.

На проблемах кадрового забезпечення Програми зупинився начальник Управління кадрів Генеральної прокуратури України **І. Буравльов**, який докладно і ґрунтовно висвітлив питання про місце прокуратури, як одного з інститутів правоохоронної системи в суспільстві. «Першочерговим завданням прокуратури є забезпечення додержання законів та усунення їх порушень. Вона веде боротьбу з корупцією та організованою злочинністю, отже має визначальне значення для суспільного розвитку, — підкреслив **І. Буравльов**. — Проте, немає усталеного погляду на шляхи розвитку самої прокуратури». Він звернув увагу учасників зібрання на не-

обхідність перетворень. функціональної та структурної реорганізації прокурорської системи як інституту державної влади, істотного вдосконалення системи підготовки прокурорських кадрів, розробки надійних гарантій їх соціального захисту.

Враховуючи певні упущення та недоліки в оперативно-розшуковій діяльності, зокрема по виявленню організованих злочинних груп, розробці нових методик розкриття та розслідування злочинів присвятила свою доповідь академік АПрН України, проф. Національної юридичної академії України **В. Коновалова**, яка підкреслила, що «наукою визначені основні форми боротьби зі злочинністю в різних сферах, є певі результати досліджень, запровадження яких в слідчу діяльність забезпечить досить високий потенціал вияву і розкриття злочинів». Консолідація сил в міжнародних масштабах, застосування нових тактичних методів одержання доказової інформації, демократичні принципи судочинства, створення моделей проведення слідчих дій, запровадження відеотехніки, експрес-аналізів, генної дактилоскопії, генних експертних досліджень, розробка нових методів виявлення і фіксації слідів — основні шляхи протидії злочинності.

Директор НДЦ вивчення проблем злочинності АПрН України, член-кореспондент АПрН України **В. Борисов** відзначив, що Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю стала для науковців очолюваного ним інституту базовим нормативним актом по визначенню пріоритетних напрямків подальших робіт. Головне завдання інституту — це вивчення та дослідження проблем боротьби зі злочинністю, зокрема розробка науково-прикладних програм щодо використання досягнень науки і техніки у боротьбі з убивствами на замовлення, із злочинами терористичного спрямування, з використанням вибухівки, а також пов'язаних з викраданням людей, у тому числі дітей, із злочинами у сфері економіки. В. Борисов назвав інші основні завдання та державні проекти, над якими працює колектив інституту, познайомив з наробками та досягненнями. Зокрема, мова йшла про такі комп'ютерні програми, як демонстраційний прототип розшукової автоматизованої системи «РАИПС-ПОРТРЕТ», експертно-ідентифікаційну систему ототожнення людини за обмеженим фонетичним матеріалом, програмні засоби по визначенню температурних характеристик розмовляючого, систему приладів «Сова», законопроект «Про кримінологічну експертизу, та ін. Творчі колективи інституту працюють в Києві, Донецьку. До роботи залучаються не тільки юристи, а й соціологи, еко-

номісти, спеціалісти різних галузей технічних та природознавчих наук.

Интерес присутніх привернула доповідь Голови комісії Верховної Ради України з питань правової політики та судово-правової реформи **В. Стретовича**, який зосередив увагу на необхідності правового забезпечення Програми. «Назріла нагальна потреба зосередити зусилля на завершенні роботи по розробці Кримінального, Кримінально-виконавчого та Кримінально-процесуального кодексів України,— заявив він,— оскільки нові суспільно-економічні умови, зміна характеру взаємовідносин між державою і громадянином вимагають створення відповідної судової кримінально-правової процедури». Термінового вирішення потребує питання про поліпшення якості нормативних актів, приведення чинного законодавства у відповідність до нової Конституції та європейських стандартів. Докорінні зміни соціально-економічних і політичних підвалин суспільства викликають потребу в глибоких теоретичних дослідженнях проблем боротьби зі злочинністю, які, на думку доповідача, слід ґрунтовно обговорювати на наукових і науково-практичних конференціях з обов'язковою участю розробників нового законодавства. Торкаючись питань кадрового забезпечення Програми, **В. Стретович** запропонував створити єдину уніфіковану систему прийому студентів до юридичних вузів, розширити мережу закладів перепідготовки кадрів.

Крім пленарних засідань, робота конференції тривала на двох секціях з таких питань: 1. Проблеми кадрового забезпечення Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996—2000 роки; 2. Проблеми наукового забезпечення Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996—2000 роки.

Виступаючи на секційних засіданнях, керівні працівники відомств виклали свої погляди на реформування вищої освіти, організаційні та кадрові проблеми в діяльності вузів відомчого підпорядкування. Про особливості і досвід підготовки кадрів для правоохоронних органів в Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого доповіли канд. юрид. наук, директор Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури **В. Богуцький**, кандидати юридичних наук, декани відповідних факультетів академії **В. Касинюк** і **О. Перепелиця**. Проблеми перебудови слідчого апарату України та підвищення ефективності його діяльності стали темою виступів д-ра юрид. наук, проф. Інституту підвищення кваліфікації Генеральної прокуратури **В. Зеленецького** та канд. юрид. наук, начальника кафедри Університету внутрішніх справ МВС України **Г. Кожевнікова**. Всебічне

попередження і профілактика правопорушень і злочинів — провідна ідея доповіді д-ра юрид. наук, проф. ІЮА України **В. Голіни**. З доповіддю «Криміналістичні аспекти попередження розкрадань та інших зловживань в умовах ринкових відносин» виступив д-р юрид. наук, проф., член кореспондент АПрН України, учений секретар Київського регіонального центру АПрН України **М. Сегай**. На необхідність розробки науково обгрунтованої класифікації злочинів, на пошуки коренів злочинів у самій природі людини, аномаліях психіки звернув увагу д-р юрид. наук, проф. **А. Зелінський**. З досягненнями в галузі розробки науково-прикладних програм по боротьбі із злочинністю ознайомив присутніх д-р юрид. наук, проф., завідувач лабораторією НДІ вивчення проблем злочинності АПрН України **М. Салтевський**. «Створення громадських формувань, визначення їх функцій та форм взаємодії з міліцією — нагальна потреба сьогодення», — заявив у своєму виступі канд. юрид. наук, перший заступник начальника УМВС України в Харківській області **В. Варенко**. На питаннях правової регламентації відповідальності за вчинення злочину організованою групою осіб зупинився в своїй доповіді член-кореспондент АПрН України, проректор з наукової роботи Національної юридичної академії України, проф. **М. Панов**. Співробітники Університету внутрішніх справ МВС України професори **В. Соболев** та **С. Яковлев** присвятили свої доповіді питанням соціології злочинності та проблемам інформаційного забезпечення Програми. Велика увага була приділена удосконаленню роботи експертних установ та проблемам науково-методичного забезпечення судових експертиз. Саме про це говорили канд. юрид. наук, директор Харківського НДІ судових експертиз імені проф. **М. С. Бокаріуса М. Скорик** та канд. юрид. наук, представник Мініюсту України **В. Палій**. До плідної співпраці державних органів, навчальних закладів та правозахисних громадських організацій закликала д-р філос. наук, директор недержавного НДІ «Проблеми людини», Голова Всеукраїнського комітету захисту конституційних прав людини **А. Комарова**. Про досвід та перспективи співробітництва вузів МВС України та МВС Російської Федерації (зокрема, Академії МВС РФ, Белгородської вищої школи МВС Росії) розповів проректор з наукової роботи Університету внутрішніх справ МВС України **О. Ярмиш**. Провідна ідея його виступу полягала в тому, що правоохоронці України повинні перш за все посилювати співробітництво з колегами держав — найближчих сусідів.

Учасники конференції підкресливали значущість Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю, прагнули визначити пріоритет, шляхи і засоби, методи розв'язання

поставлених нею завдань. Водночас вони відзначили необхідність подальшого коригування, удосконалення цієї Програми. Як основні недоліки Програми були названі її фактична розрахованість, в основному, на 1997—1998 рр., відсутність вирішення питання про джерела її фінансування. Присутні одностайно погодились з тим, що реалізація Програми є надзвичайно важливим завданням, що стоїть перед суспільством і державою. Для втілення її в життя необхідна консолідація зусиль владних структур, вчених-правознавців і юристів-практиків, усіх державних органів та громадських формувань, що ведуть боротьбу зі злочинністю.

Підсумовуючи роботу конференції, її організатори висловили надію, що конференція є першим реальним внеском науковців і практиків в реалізацію Програми, важливим кроком у відпрацюванні того механізму, який дозволить більш ефективно захищати наших співвітчизників.

В. БОРИСОВ, директор НДІВПЗ, чл.-кор. АПРН України,
Л. ДОРОШ, доц. ІЮА України

М. МИХЕЄНКО, чл.-кор. АПРН України

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Питання про систему принципів (засад) кримінального процесу є одним з найважливіших і найскладніших. Вихідним моментом при цьому є поняття принципу кримінального процесу. В науці досі не вироблено єдиного, загальноприйнятого визначення цього поняття. На мій погляд, до критеріїв визначення певного положення принципом кримінального процесу слід віднести таку сукупність властивостей: 1) це найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, які мають фундаментальне значення для кримінального процесу, визначають його спрямованість, побудову в цілому, форму і зміст його стадій та інститутів; 2) принципи виражають панівні в даній державі політичні і правові ідеї, які стосуються завдань і способу здійснення судочинства в кримінальних справах; 3) вони повинні бути закріплені в нормах права; 4) принципи повинні повністю діяти у всіх або кількох стадіях кримінального процесу і обов'язково в його центральній стадії — стадії судового розгляду; 5) порушення будь-якого принципу означає незаконність рішення у справі і обов'язково тягне його скасування.